

Engem Babij Jar-ról először Jevtusenko verse tudósított. Aztán, később, amikor Kijevben jártam, kerestem ezt a víz mosta szakadékot, a helyet, ahol a németek az ukrán főváros megszállásának két esztendeje alatt 180 ezer embert öltek meg. De Babij Jar eltűnt. Modern lakótelepet építettek a helyén; parkjának szelíd fái alatt lármás gyerekek játszottak, széles betonútján modern vonalú autók futkostak.

S mintha Babij Jar, ez a szörnyűséges haláltábor, ahol méterekre nőtt az elégetett emberek hamuja, Jevtusenko verseig másképpen is eltűnt volna: mintha elveszett volna az emberi emlékezetből. A fasiszta haláltáborokról, Auschwitzról, Dachauról, Buchenwaldról és a többi földre szállt poklokról, hallhatott az emberi

A. KUZNYECOV: BABIJ JAR

ség. Ha felemásan is, de megkezdődött a felelősségre-vonás, bírósági tárgyalások-ról, perekről tudósított a sajtó. Egyikből, az auschwitziből világhírű dráma született: Peter Weiss, a Stockholmban élő német író *A per* címmel megrendítő színpadi dokumentumot írt. Előadták Budapesten is.

Babij Jar azonban a hallgatás sűrű csöndje vette körül. Mintha senki sem tudta volna, mi történt ott annak idején: a kémleletlen mézárslásért egyetlen embert sem vontak felelősségre. Pedig voltak bűnösök és tanúk is voltak, akik túléltek a szörnyűségeket. De hallgattak. Vagy ha nem is hallgattak, nem kiáltottak világ-gá fájdalomukat. Erőteljesebb hang volt *Ehrenburgé a Viharban*; nagyobb visszhangot azonban — nem tudni, miért — ez sem váltott ki. Nagyon későn, Jevtusenko több mint húsz év után megjelent verséből döbrent rá csak a világ Babij Jarra. S hogyan született ez a vers is? Abban az időben, 1941 őszén, amikor a német csapatok elfoglalták Kijevet és néhány nappal később megszerverték a félelmetes haláltábor, élt ott egy tizenkét éves kislány, aki átélte a megszállás és Babij Jar 778 napját. Anatolij Kuznyecovnak hívták, később híres író lett — *A legenda folytatása* című regényét magyarul is olvashattuk —, s amikor

egyszer látogatába érkezett hozzá az akkor már világhírű Jevtusenko, elmesélte élményeit a költőnek. Néhány nap múlva megszületett a vers, a Babij Jar. A hallgatás cserepei széttörték. De Jevtusenko verset írt, a szörnyűség lényegét, az iszonyatot kiáltotta világ-gá. Hogy pontosan mi történt Babij Jarban, a versből még mindig nem tudta meg a világ.

Kuznyecov regénye ezt a hiányt pótolja. Valójában nem is regény ez, hanem *dokumentum*: minden szava, adata, ténye igaz. Ahogyan a szerző írja a könyv alcímében: a Babij Jar dokumentumregény.

Cselekménye a német megszállással kezdődik. Az első élmények nem olyan felelmetesek, mint a megremült lakosság várta. Az első német katona, akit a szerző megpillant, fiatal szőke srác; Anatolijt legjobb barátjára emlékezteti. De a többi német se látszik szörnyetegnek: vidámak, jókedűek, szótársaikban lapozgatva próbálnak tréfálkozni a kijeveikkel. Ez a furcsa idill azonban csak egy pillanatra tart. Az események viharos gyorsasággal kerge-tik szét a bárányfelhőket. Megjelenik a plakát a zsidók összegyűjtéséről; „iratokat, pénzüket, értéktárgyaikat, valamint meleg ruhát, fehérneműt stb. hozzanak magukkal”. Senki sem tudja,

mi akar ez lenni. A legtöbben azt gondolják, Németországba szállítják majd őket, s még akkor is azt hiszik, amikor a gyülekezőhelyről nem messze, Babij Jar víz mosta szakadékánál, megszólalnak a gépfegyverek: meztelenre vetkőztetett embereket ölnek itt, ezer és tízezer számmra.

Mindaz, ami ezután történik: szabályszerű. A kivégzőhely nem ideiglenes. Koncentrációs tábor épül kőjére, s a zsidók után jönnek a többi foglyok, ukránok, oroszok, cigányok, s ki tudja még, hányféle más nép, akikre egyaránt szörnyű halál vár, kezdetben a golyó, aztán később az elégetés, s közben az emberkínzás ezernyi variációja, amelyet ebben a táborban éppúgy, mint a többiben, bizonyos elmebajos eredetiséggel, szörnyű egyéni leleménnyel, sajátosan alkalmazznak.

Néha sikerült a lehetetlen, a menekülés. Kuznyecov nemcsak saját élményeit meséli el, hanem bemutatja azokat is, akik túléltek a poklot. *Davidovot* például, aki a megszállás végéig részt vett egy táboron belüli felkelésben, és *Dinát*, a színesnőt, aki az iszonyatból, a holttestek közül, elmondhatatlan szenvedések árán és után menekült ki.

Kuznyecovnak immár világhírű könyve nemcsak egyszerű krónikája a 25 év előtti eseményeknek: *mának szóló szenvedélyes vallomás*. „Ismét és ismét éberségre akarok buzdítani mindenkit — írja — különösen pedig minden egészséges, tetterső fiatalembert, akiknek első-sorban szól ez a könyv: felelősek vagytok az emberiség sorsáért. Elvtársaim, Barátaim! Testvéreim! Hölgyeim és Uraim! Tegyétek félre egy percre ügyeiket, hagyják abba szórakozásukat. A világgal valami nincs rendjén!”

Még egy idézet a sok közül, amely ugyancsak azt bizonyítja, hogy Kuznyecov a mához szól: „Hogyan lehetséges ezen a gyönyörű, áldott földön, ilyen és ilyen nap alatt, emberek, ésszel, ítélőképességgel felruházott emberek — nem ösztönlények, nem állatok, hanem gondolkodó, értelmes emberek között olyan végletes örület, mint az agresszió, háború, fasizmus.”

Persze — mondja Kuznyecov is — mindenre megvan az „okos” magyarázat. De mi olvasók éppúgy nem értjük ezt, mint az író. Azt azonban talán egyre többen ismerik fel, hogy ez ellen akciókra, cselekvésre van szükség. Hogy ehhez hozzásegít a könyv egyik legnagyobb értéke.

Akác László

Ökrös László

Goda Gábor

RÓZSIKA

Részlet a szerzőnek a könyvhétre megjelenő Vallomások regénye című művéből.

Gyönyörűséggel hallgattam Rózsika történetét arról a faluról, amelynek kedves és eszes szidalmazása közben végeredményben az derült ki, hogy az emberek új házakban laknak, rádiójuk, mosógépük van, szinte kivétel nélkül, a legtöbbnek pedig már televíziója, villanyvasalója és angol klotzeta is. S Rózsika erőadásából az is kiderült, hogy mindezt milyen kevéssé értékelik, mert ismerik a dán, a holland, és még sok más ország parasztjainak felszerelését, szövetkezeit, és Magyarországot napnapság minden vonatkozásban csak a gyarmatbirodalom meggazdagodott anvaországával és legfejlettebb ipari államaival hajlandók összehasonlítani. Amikor mindezt tömönatokban, a közérthetőségnek már-már szinte elviselhetetlen fokán magyaráztam Rózsikának, azt mondja: — Ugyan kérem, Tóth Florián úr, hát Magyarország Európában van és nem Afrikában.

Nemegyszer csaptam fel prókátornak, de tudomásul kellett vennem, hogy az ifjúságnak nincs összehasonlító alapja a múlttal. Nincsenek gátlásai a jelen szidásában; nem ismeri a halának azt a formáját, amut egy rendszer megbecülését a szeretnék azonosítani; a múlt csak kevésbé érdekli; a magán- és köztulajdon különbségét már alig érzékeli, hiszen lényegében bizonyos formák közt a magántulajdon és ugyancsak bizonyos formák közt a köz-tulajdon új viszonylataiban nőtt fel. Hogy az apja és

Ünnepi könyvhét

WEÖRES SÁNDOR: MERÜLŐ SATURNUS

Az első vers, a címadó, T. S. Eliot emlékének szól. Az 1965 óta halott angol költő neve egyet jelent az intellektuális költészettel és a költészetében kifejeződő fájdalom kiábrándultsággal. A versből nyilvánvaló, hogy célja nemcsak az emlékező tiszteltetés, hanem az azonosulás kifejezése, és egyben bemutatkozás az olvasónak: ime, az új termés, ilyen vagyok. Helye a kötetben és címadó szerepe még csak fokozza jelentőségét.

Azok számára, akik most válnak a költő olvasóivá, rögtön feladja a leckét ez a bemutatkozás: itt nemcsak hangulatokról, érzelmekről, pusztá logikával befogadható gondolatokról van szó. Aki a vers lényegéhez el akar jutni, annak mindezen kívül *alapos tudásra*, ismeretek tényanyagára is szüksége van. Aki vállalja ezt a követelményt és veszi a fáradságot, az előtt megnyílik egy, a mindennapitól kétségtelenül távoli, intellektuális világ.

Tudnia kell, hogy Saturnus egyike az itáliai népek legrégibb isteneinek. A szántás-vetés, a gyümölcsök, a természeti bőség istene, az aranykor istene, akinek ünnepei az öröm és a bőség ünnepei voltak, amelyeken néhány napig még a rab-szolgák is szerepet cserélhettek uraikkal. És előzőtt isten is, mint ahogy a versben is előzőttként, alamerülőként, törött pástorbottal jelenik meg.

Ezt tudni, s ezzel közelíteni meg a vers lényegét, szükséges. Mert a nehezebb itt következik. Kibontani a vers rétegeit: csodálni antik kultúra és a jelen ötvöződését, felfogni a történelmi általános emberi, és a legaktuálisabb kapcsolódását, megérteni a mi korunk egyetemes problematikáját és az egyéni fájdalom összefonódását. Minderről szó van a versben. Saturnus, az előzőtt pástör-isten nem viselhet más felelősséget, helyzete fosztja meg ettől. De fáj látni azt, amiből kiüttek, a nem eszmélő tolongást a vályú „vidám vadon-natúj” nagyszerűségénél, amelyet „gyilkos sugarak, kapuba rakott robbanások” fenyegetnek. Aggódik, mert tehetetlenül kell figyelnie a rohanást, amely olyan „mintha sínén a vonat rohan a szakadékba, melynek túlsó partja nincs”. Ime, a költő szájából századunk annyiszor felhangzó figyelmeztetés: az ember a technikával, mert nem úr felette a humanitás, a becsület, az emberiség pusztulását okozhatja. Ez a prim. Emellett több gondolat szólama bujkál: a reménykedő kétség, hogy hátha mégse így lesz, a szomorú megállapítás, hogy a

költő és a világ között ott a szakadék már, ars poeticák elutasítása, amelyek csak „kivánalmak célszerű dalnokai”-vá akarják tenni a költőt.

Egyetlen vers az olvasó elé állítja teljes vértetében, teljes bonyolultságában a költőt. A kötet legtöbb verse ilyen erőfeszítésekre kényszerít. Vannak, akik nem szeretik az ilyen-fajta költészetet. Kinek kell ez? — kérdezik. Válaszul egy kis statisztika.

Weöres válogatott verseinek gyűjteménye, *A hallgatás tornya*, 1956-ban, háromezer példányban jelent meg, a *Tarka forgó* 1958-ban tízezer-kétszázban, a *Tűzkút* 1964-ben négyezerben. A könyvesboltokban szűnűket sem lehet látni, a könyvtárakban sem nagyon: „elfogytak” onnan is. Az új kötet 16 ezer példányban került kiadásra. A könyvhét elején talán lehet még kapni. *Elő magyar költő, az antológiákat nem számítva még nem jelent meg ilyen példányszámban!*

Mindez nem azt jelenti, hogy Weöres filozófiája, verseinek szellemisége mindenkit egyformán meghódít, hogy a költészetében megnyilvánuló ideológiával mindenki egyetért. Népszerűségének oka sokkal inkább az, hogy sokszínűsége, sokarcúsága, bravúros formaművészete és eleven játékosága miatt mindenki megteheti benne a magának valót.

Az új kötetben például elbűvölő játékosággal szólal meg a *Psyché* ciklusban, amelynek darabjai egy képzelt, a XIX. század elején élt ifjú magyar költőné „verses játszadozásai”. Tartalmi és formai bravúrt jelentenek. Játékos, vidám ciklus az *Ocska sirverse*-ké is. Több vers beszél a szerelemről: a legszebbek: a *Venus és Tanhauser*, a *Soha megegy kert*...

A költő, bármennyire is inkább a belső világ felé fordul az érdeklődése, nem szabadulhat napjaink aktuális témáitól sem. Ezeket fogalmazza meg — többek közt — a *József Attila utolsó fényképe*, a *Lumumba verse*, a *Szeretők a nagybárosban* és az *Óda a kispolgárhoz*.

Megrendítően szólal meg a kötetben az öregség motívuma, Weöres ismert, szerelmes önrónájával, és ennek a témának kapcsán is az *életet hirdető*, nem a halálfelelem megalázott rab-szolgájaként. Figyelmet érdemlő a befejező Ajánlás:

Herceg, kinek humora nincs, pesszimistának ne tekint, mert kispolgári habzsolás [helyett, ön-féltés, aggódás felett lengetem a tárt szárnyú léletem:]

hajlottan is vidám, munkás, [hatalmas. En pesszimista? Hagyd, [unalmas.

Csontos Magda

MOCSÁR GÁBOR: FEKETE CSÓNAK

Haldoklik a parasztpátriárka. Haldoklik idős Laczkó László, aki született Kunkesen 1897. március negyedikén, s akinek most, 1966. május tizenhetedikén mozdul meg utoljára egymásra tett, de azelőtt így, egymáson alig nyugvó, mindig tevővévő, sosem fáradt keze.

Megy a távirat a Pesten élő Gizébe, akit a háború sodort bele egy olyan nyugtalan életformába, amiből aztán sem két házassága, sem folyton aggódó családja nem tudja kihalászni; megy a távirat Károlyhoz, aki az olajosok házatáján csinálja a maga mindennapra elvárt szerencsét; s megy a távirat Paliért is, aki szépaszszony felesége mellett, íróbarátainak meg-megújuló társaságában próbálja legalább megérteni a maga összekuszálódott, mindig széles, mindig zivatáros életét. Az egyetemista unokának, Karsinak nem kell táviratozni. Hazajött volna ő anyja érte kiáltó levele nélkül is, hiszen annak a diáknak, akit zűrzavaros politikai — s minden egyéb — nézeteiért egy évre kitiltottak az egyetemről, nincs helye tovább a kollégiumban.

Elmennek a táviratok, s megmerevedett apjuk körül összegyűlnek a Laczkó-gyerek. Összegyűlnek, s míg a felkötött állú öreg paraszt a végső útját várja, ki-ki elmondja, elsirja, elkiabálja a maga bánatát, a maga keserveit.

Tetemrehívásnak is minősíthetnének Mocsár Gábor új könyvét, a *Fekete csónak*ot, hiszen mi mást is tesz most megjelent munkájában az író, mint figuráról-figurára mindenkit megidéz, s mindenkit vallomásra bír a kedves halott felett. Sorsok bomlanak ki a lapokon.

Ezekben a sors-idézésekben remekel igazán Mocsár Gábor, ezekben az életű-felvilantásokban leljük meg legjobb írói erőit. Néhány oldal, és máris előtűnik áll egy-egy ember, látjuk, milyen rákényszerített vagy maga szabta törvények kormányozzák; kiknek, miért, hogyan él. De nemcsak a Laczkó-gyerek portréja rajzolódik elénk ilyen élesen:

a feleségként, szeretőként, vagy akár csak alkalmi ismerősként hozzájuk csatlakozó kis epizódisták is életre kelnek egy remekül jellemző történet, vagy akár már egy jellemző elszólás után is. Irigylésre méltó, *tény-tára* van az életéről Mocsár Gábornak, s azért is irigylésre méltó, hogy szereplőinek bemutatásakor mindig a legjobb, a legalkalmasabb eszközeiért nyúl.

Jóismerősként őrizzük meg emlékeztünkben az öreg és a fiatalabb Laczkóknak — s éppígy a velük utunkba került sors- és kortarsaikkal — figuráit.

A legfiatalabb Laczkók azonban már nem maradnak meg ilyen éles vonásokkal az olvasóban. Amilyen poétikus egyszerűséggel örökíti meg Mocsár Gábor regényének legidősebb generációját, amilyen mélyen átéli a középgeneráció minden gondját-baját, olyan bizonytalan-ná válik a legfiatalabb évjárát bemutatásakor. Már a hazaparancsolt fiúunka, Karsci vétkét sem érezzük eléggé súlyosnak — vagy inkább íróilag megindokolt-nak —, s a történet további részeiben is mindig az ifjabb szereplőkről olvasottakban érzünk diszsonanciát. Meditációk sokkal inkább konstruáltak, mint természetesk, párbeszédek helyenként egészen idegenül hangzanak. Igaz, a regény hangvételébe sem igen illenek a mai fiatalok sleng-monológjai, mégis az írónak meg kellett volna találnia azt a formát, amely gondolatilag is, nyelvelig is egy sikeresebb szintézis eredményez. (Főképp a Karsci—Marika kettős jelenetei példázák kifogásainkat.)

S ahogy a legifjabbak megjelenítésekor csökken a feszültség, a legközelebbi múlt elemzésük is elégedetlenséget érzünk. Azok a beszélgetések nem elégítenek ki, a már összegyűlt testvérek között, a temetés előtti nap estéjén hangzanak el a már igazán szó szerint vett „aznap” dolgokról. Akárhogy is nézzük, itt inkább a *riporter* szava hallatszik, s amit mond, inkább egy irodalmi formába öltöztetett — szemléletes példákkal bősé-

gesen illusztrált — helyzet-jelentésnek tűnik, mint a korábbi részekben oly örömmel dicsért *irodalomnak*.

Igy aztán nem csoda, hogy a *Fekete csónak* inkább remek részleteivel hívja fel magára a figyelmet, a befejező epizódokban olvasott — a falu új életét, az emberek átförmálódását leíró-elemző fejezetek riportos beütései megakadályozzák, hogy mint egészről is maradéktalan elismeréssel szóljunk.

A kunkemesi Laczkók azonban így is az olvasó jóbarátjai maradnak. Sokáig kell részvétellel gondolni rájuk, sokáig kell együttérzéssel kísérni őket kanyargós, de azért csak előbbre fodorzó útjukon. Az együttérzés indokolt: tulajdonképpen mi, valamennyien együtt megyünk velük.

Akác László

Ökrös László

Goda Gábor